

Spela kula

Jörgen Håkansson

Nu när våren börjar närma sig och skolgårdarna är fria från snö och is, åtminstone här i södra delarna av vårt land, kan jag inte låta bli att i tankarna gå tillbaka till folkskoletiden och barndomens lekar på rasterna. För det var just under våren som vi på min gamla folkskola, mitt i Glasriket, ägnade oss åt att spela kula. Sådana lekar är något som barn sysslade med sedan urminnes tider. Jag är säker på att de allra flesta av oss folkhögskoleveteraner har spelat kula någon gång under skoltiden. Att spela kula är roligt men det kan också vara tufft. Och många bär säkert fortfarande minnen från triumfer men även bittra förluster. Det kan vi konstatera om vi läser Sten Selanders välbekanta dikt, som följer nedan.

Ja, det krävs en viss träning och känsla för hur kulan rullar. Reglerna för hur kula spelas är ofta mycket lokala och kan därför variera mellan olika gårdar eller till och med inom samma skola. Det finns åtminstone tre olika varianter:

PYRAMID. En spelare bygger upp en pyramid som består av minst tre kulor i basen och en ovanpå. De andra, som kastar står bakom ett streck några meter därifrån. Den som ställt upp pyramiden vinner alla kulor, som de som kastar missar, men om någon av de kastande träffar pyramiden vinner han eller hon alla kulorna i pyramiden och tar över den.

GROP. Dra ett streck på marken och gräv sedan en grop en bit därifrån. Stå bakom strecket och börja kasta/rulla kulor mot gropen. Den som hamnar närmast gropen får börja putta. Får du i din kula får du fortsätta att putta. Annars får den som ligger näst närmast försöka putta i sin kula. Den som först får i alla sina kulor vinner alla kulor, som ligger i gropen.

KROCK. En spelare lägger ut flera kulor på en rad innanför en rund ring, som är markerad i gruset. En bra bit därifrån dras ett streck och alla kastar bakom detta. Den som lyckas träffa en kula och få denna att rulla ut ur cirkeln vinner en kula. Annars tillfaller kulan

den som placerat ut kulorna på en rad.

Hos oss på min skola var "Gropen" den vanligaste varianten. Vi kom till skolan med våra kulpåsar, och de kunde innehålla mycket olika antal kulor på morgonen jämfört med eftermiddagen, när vi gick hem. Men vi spelade med allvarsam lust. I dessa dagar när mycket annat konkurrerar om barnens tid upplever väl kulspelet något av en tillbakagång.

Vi spelade kula i Torget en dag,
en liten folkskolegrabb och jag.

Jag hade väl femti, han hade fem.
Vi spelte. Och han förlorade dem.

Han snorade till och gav mig en blick;
då jag visslade överlägset och gick.

Men jag ångrade mig, när jag kom till vår port,
och tyckte det var något fult, jag gjort.

Jag gnodde tillbaka. Men ingenstans
kunde någon säga, var grabben fanns.

Jag skämdes. Jag tror, jag skäms för det än,
när jag ser dem spela kula igen.

Och jag ville ge, jag vet inte vad,
för att en gång få se den där pojken glad.

Men nu är han säkert en stor, grov karl,
som släpar och sliter – jag vet inte var.

Och visste jag det, förslög det ej stort.
Man kan aldrig ändra det fula man gjort.

Man kan inte lämna kulor igen
och trösta pojkar, som stelnat till män.

Poesihörnan

Här kommer sjätte bidraget i vår poesihörna, där vi presenterar en och annan dikt och berättar lite om författaren. Det är Jörgen Håkansson som står för urval och presentationer.

De flesta av oss har väl någon gång i barndomen upplevt något av det som Sten Selanders dikt beskriver, antingen rollen som diktens jag eller den förlorande folkskolegrabben. Vi kan förflytta oss tillbaka till det där ögonblicket och minnas segerkänslans ljuvhet eller förlustens bitterhet. Kanske fanns det också hos den segrande en känsla att det mest var turen som avgjorde, men den försvann snart och övergick i skuld-känslor. Kulspelandet kom uppenbarligen att fortsättningsvis påverka hans moraliska kompass. För förloraren blev det en lektion i förmågan att hantera det kommande vuxenlivets olika besvikelser.

Låt oss bortse från de kulspelande pojkarnas upplevelser och ställa frågan: Var det rätt spelare som vann? Självklart var det rätt spelare, tycker vi nog. Eftersom han vann, måste han varit den skickligaste av de båda. Men, kan vi invända, här finns ett problem, eftersom förut-sättningarna när spelet började var olika, "jag hade väl femti, han hade fem." Kulspel har liksom andra verksamheter vi ägnar oss åt i livet ett moment av slump. Om två lika skickliga spelare möts och den ene har femtio kulor och den andre fem, vem har då störst chans att vinna? Regeln är att spelet är slut när den ene inte har några kulor kvar. Svaret kan formuleras enkelt. Om den ene har tio gånger så många kulor som den andre, kommer sannolikheten att han segrar också vara tio gånger så hög om de är lika skickliga. Han kommer i genomsnitt att vinna i mer än nio fall av tio, medan den andre vinner i mindre än ett fall av tio. Den som har flest kulor när spelet börjar kommer med stor sannolikhet att vinna bara därför att han har flest kulor.

När vi läser texten så ser vi att diktens jag spelade mot "en liten folkskole-grabb." Må hända var det ändå så, att han var både äldre och skickligare, kanske var han en "läroverkspojke" och fick också därigenom ett övertag?

Borgerlig intimism

Inom litteraturprofessionen står stockholmaren Sten Selander (1891-1957) som den ledande poeten för en generation av lyriker, som skrivits in i litteraturhistorien som ”de borgerliga intimisterna”. Här finns också Gunnar Mascoll Silfverstolpe och Karl Asplund. Dessa diktare dröjde sig gärna kvar i intimsfären – hem, familj, släkt i stad och på landsbygd – och de vägledades av ideal som traditionstillhörighet, nedärv värdegemenskap och pietet i livssyn och konstsyn. Detta var motbilder till modernismen. I en självkritisk betraktelse beskriver Selander 1920-talets idylldiktning så här:

Vi gömde oss i en tidlös idyll
av syrener och sövande sommarhyll
som sniglar i snäckans hölje.

Intimisternas vedersakare kunde i sin kritik använda följande slogan för en bostadsutställning i Stockholm 1925 om deras lyrik: ”Näsan mot härden! Ryggen mot världen!”

Vi rör oss i en tid med många starka tankeströmmar som exempelvis psykoanalysen, den framväxande modernismen, freds rörelser, kamp för allmän och lika rösträtt. Sten Selander kom allt eftersom att vara öppen för nya litterära strömningar. Han var beläst, inte minst var han förtrogen med den internationella modernismens författare, men han lockades inte själv av att pröva ett mer modernistiskt formspråk och blev i den bemärkelsen en modern traditionalist. Han tog avstånd från modernismen och dess krav på mångtydighet och såg hos många av den svenska modernismens företrädare mycket av ytliga och epigonmässiga ansatser.

I april 1946 publicerade Selander i egenskap av kritiker i Svenska Dagbladet en recension av Erik Lindgrens diktsamling ”*Mannen utan väg*”, som han menade var obegriplig. Den kom att inleda en av landets mest hätska litteraturpolitiska strider, den s.k. ”obegriplighetsdebatten.” Diskussionen handlade, något tillspetsat, om poesi bör vara klar och tydlig eller dunkel och svårtillgänglig. I den kom Selander

ovilligt att spela rollen av den konervative, småborgerlige kritikern, som inte förstod att en ny tid krävde ett nytt språk. Avantgardet enade sig mot den gemensamme fienden, ”översteprästen i Svenska Dagbladet.” Det är ingen tvekan om att Selanders eftermäle långt in i sen tid färgats av denna debatt.

Poeten Sten Selander

Den litterära debuten skedde 1916, medan han ännu studerade botanik i Uppsala, med diktsamlingen ”*Vers och visor*” och redan följande år kom hans andra opus ”*Gryning*”, två ungdomsverk, som han vid mogen ålder betecknade som undermåliga. Efter ytterligare tre diktsamlingar kommer så hans verkliga genombrott med ”*Staden och andra dikter*” 1926. Här finns bl. a. ”Spela kula” och ytterligare en dikt, som vann enastående popularitet, nämligen ”En bondestudent”. Dessa båda dikter förekom ofta som stående nummer vid recitation i många kretsar. Den senare dikten blev så ofta läst, citerad och deklamerad, att man kan påstå att den helt enkelt blev sönderläst. Självaste Anders de Wahl har deklamerat dikten, som finns på grammofoonskiva. Den som betraktar bondestudenten tycks vara en fin borgarpojke, alls inte elak och högfärdig, bara naivt förvånad över att en av hans kamrater har opressade byxor och maskinknuten slips. Dikten kan ses som ett äreminne över gångna tiders fattiga, anonyma kulturkämpar, som under sin mödas gråa dagar gjort Sverige till Sverige och inspirerats av ”ett marmorskinande Hellas.” Här presenterar jag den första och femte strofen av sex.

Han svänger om hörnet, skygg och förlägen,
i byxor med knän på och knarrande skor
och skyndar som vanligt den genaste vägen
hem till det fattiga rum där han bor.
Han snubblar förbi, och böckerna glida
nervöst under armen, och rockskörtet slår.
Och skuggan, som dansar i takt vid hans sida,
går ensam med dit han går.

Blott boken kom fram, när det började kvällas
kring leriga vägar och höstvåta fält,
så stod där ett marmorskinande Hellas

och lyste kring landet av gråsten och svält.
De bildade efter, så gott de förmådde,
i rödfärgad furu arkader och fris.
Och ande och eld var säden de sådde
i höstarnas gråkalla dis.

Jag undrar om inte denna dikt har ännu mer att säga idag än för nittio år sedan. Det moderna jaktet efter aktualitet har medfört ett visst förakt eller åtminstone en viss liknöjdhet för vår kulturhistoria, ett förakt som till och med fått påverka undervisningen i våra skolor. Det finns många som på grund av irakad välfärd bestämt sig för att inte mer tala om sina gamla fattiga och strävsamma föräldrar eller far- och morföräldrar. Här har inte minst vår skolform en stor mission att fylla för att synliggöra det enkla folkets kamp för bildning.

Vår ”folkhögskoledrömmare”, Stewe Claeson, skriver i sin följetong, kapitel 14, i vårt medlemsblad 2016/3 om en svensk diktare, som han menar nog ingen alls läser idag. Stewe skriver där om bibliotekens stora betydelse för folkhögskolan och presenterar en fin dikt om bibliotek av denne som han säger ”en av de mest ringaktade och nedvärderade av våra lyriker, inte sällan betraktad med en flinande fnysning ...” Låt mig upprepa den citerade delen av hans dikt också i denna spalt eftersom Stewe utlyser en liten gissningstävling om författaren:

Vad här är tyst – som i en kyrka.
Ja – detta är ett heligt rum,
en helig källa, flödande av läkedom och styrka,
som för en stund ger hjärtat frid och gör dess oro stum.

Dikten återfinns i Selanders diktsamling ”*En Dag*” 1931, och den blev när den kom ut en stor kritiker- och publikframgång. Denna stora diktcykel utspelar sig under ett dygn och uttryckte tankegångar och stämningar, som var vanliga i bildade kretsar omkring 1930. Man kände igen sig i dess vardagliga miljöer, i dess milda pessimism, dess vältempererade resignation.

1941 utkom ”*Sommarnatten*”, av många ansedd som hans förnämligaste

diktsamling. Här, och i "Avsked" utgiven postumt, finns hans bästa poesi, den linnéanska naturlyriken.

Du vet, att allt, det mångtusentimilja,
skall engång sprängas i ditt ögas lins
och sjunka i en ocean av vila
där ocean och vila inte finns.

Kritikern, naturälskaren och vetenskapsmannen

Parallellt med sitt författarskap var Sten Selander också litteratur- och teaterkritiker i flera dagstidningar bl.a. Dagens Nyheter 1929-35 och Svenska Dagbladet från 1935. Han har skrivit essäer i litterära ämnen men framför allt om svensk natur. Essäsamlingarna "Mark" 1934, "Mark och människor" 1938 och "Den gröna jorden" 1941 måste ses som kärleksförklaringar till den svenska naturen. Här förenar han sin tidigt vunna naturvetenskapliga kunskap med stilistiskt mästarekap och lyckades på detta sätt sprida kunskap och medvetande om den hotade svenska naturen. Man kan se dessa samlingar som en envig med Harry Martinsson i en kamp att vara svensk litteraturs främste naturskildrare.

I ett antal radioföredrag på 1930-talet gav Selander uttryck för sin samhällskritik där en grundläggande idé var att det unika för vår tidsålder är att

det moderna hyllas bara för den skull att det är modernt. Detta skiljer vår tidsålder från alla tidigare tidsåldrar, menade han. Vidare kritiserade han "maskincivilisationen." Hans huvudpoäng var att vi bygger ett samhälle, som är allt för sårbart utan att reflektera vad som är hållbart på sikt. Vi lever inte längre som i jordbruksamhället på "naturens ränta", det ständigt förnyelsebara, utan vi går direkt på naturens "kapital", de ändliga naturresurserna.

Som ordförande i Svenska naturskyddsföreningen 1936-47 bidrog han starkt till förnyelsen av svensk naturvårdsidéologi. Hans ambition var att göra naturvården till en folkrörelse i paritet med frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelsen och han drev aktivt medial opinion i frågan.

Snart 60 år gammal disputerade han 1950 på en avhandling i botanik om floran i Lule lappmark och 1951 blir han docent i växtbiologi vid Uppsala universitet. 1955 är han färdig med sitt väldiga testamente "Det levande landskapet i Sverige." Boken är en historiebok om den svenska naturen. Selander lyckas här göra stor konst av sin unika tillhörighet i två kulturer, den humanistiskt litterära och den botaniskt naturvetenskapliga. Man möter här det, som förenar vetenskapsmannens

kyliga faktaframställning med poetens brinnande engagemang och språklig klarhet. Kritikerkåren var enig om att detta var ett storverk, som fyllde en viktig lucka i svensk lärdomshistoria. Selander kunde tveklöst inränga sig i ett led han älskade, ledet av lärjungar efter Linné.

Han var en mångsidig man. Det unika i hans gärning är just mångsidigheten, och hans viktigaste bidrag till svensk kulturhistoria är hans strävan att integrera, popularisera och syntetisera kunskaper och idéer från skilda fält. På det sättet försökte han ge en plats åt en modern humanism i tjugonde seklet.

1953 invaldes Sten Selander som ledamot i Svenska Akademien på stol sex. Han efterträdde där Sven Hedin.

Men han var kontroversiell och han är, något oförtjänt idag, som Stewe Clason skriver "inte sällan betraktad med en flinande fnysning..." Dock har t.ex. Martin Kylhammar, professor vid Linköpings universitet, hållit fram den förment otidsenlige Selander som en föregångsman i kampen mot miljöförstörelsen och för bevarandet av kulturlandskapet.